

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

פרויקט "תחזית קיימות לישראל 2030" החל באוקטובר 2010 כמיזם משותף של המשרד להגנת הסביבה והמרכז למדיניות סביבתית במכון ירושלים לחקר ישראל, וצפוי להסתיים במאי-יוני 2012. תחזית קיימות לישראל 2030 שמה לה למטרה להציג חזון קיימות לשנת 2030 שאליו ישראל צריכה לשאוף. זאת על מנת לאפשר למקבלי ההחלטות בישראל להבין את המגמות הקיימות, לאתר את הפערים להגשמת החזון, ולהצביע על הנתיבים בהם עליהם לצעוד על מנת להגשימו.

תמצית התסריטים

מנחה הסדנאות לפיתוח תסריטים: פרופ' שלמה חסון, האוניברסיטה העברית בירושלים

משתתפי הסדנאות לפיתוח תסריטים:

פרופ' שלמה חסון, פרופ' ערן פייטלסון, פרופ' אוריאל ספריאל, ד"ר יעקב גארב, ד"ר ורד בלאס, ד"ר ליה אטינגר, ד"ר משה ינאי, עמית יגור קרול, ולרי ברכיה, גלית כהן, גלית חזן, אורי גונן, רותם שמאי

הדברים הנאמרים הם על דעת מחברי התסריטים בלבד.

1. תסריט "עסקים כרגיל" (המשך מגמות קיימות): דומיננטיות

של השוק

התהליכים המסתמנים בתסריט עסקים כרגיל (BAU)¹ מראים כי לגידול האוכלוסייה, לעלייה ברמת החיים ולהשתנות דפוסי הצריכה תהיה השפעה מרכזית על הסביבה בישראל גם בשנים הבאות. הדבר יבוא לידי ביטוי בהמשך ההתרחבות של השטח הבנוי, בצמצום של שטחים פתוחים במרכז הארץ, בהקטנת השימוש בתחבורה ציבורית ובהגדלת התלות ברכב הפרטי, בגידול בזיהום בערים הגדולות, ובגידול בצריכת מים וקרקע ובהיווצרות סיכונים סביבתיים. תהליכים סביבתיים עולמיים, כגון בצורת במדינות אפריקה, ישפיעו על ישראל בדמות זרמי הגירה של פליטים אשר יחצו את הגבול באזור דרום הארץ.² ההתמודדות של הממשלה עם האתגרים הסביבתיים תהיה חלקית ומקוטעת, ולרוב במתכונת של תגובה מיידית לבעיות שהתעוררו. הסיבות לכך יהיו מגוונות- הסכסוך הישראלי-ערבי ימשיך למלא תפקיד מרכזי בקביעת סדר העדיפויות של הממשלה. הממשלה תמשיך לאמץ את האידיאולוגיה הניאו-ליברלית המקנה עדיפות לשוק ולצמיחה הכלכלית. המערכת הבירוקרטית-תכנונית לא תפתח ראייה תכנונית אינטגרטיבית. המערכת העסקית תתפצל בין עסקים המדברים על אחריות סביבתית וחברתית אך בפועל עושים מעט מדי לקידומה לבין עסקים המשדרגים את פעילותם הכלכלית על ידי אימוץ סדר יום סביבתי וחברתי. במאזן הכוחות הכולל ידם של הראשונים יחד עם הפוליטיקאים המקנים עדיפות לביטחון ולשוק על פני הסביבה תהיה על העליונה. הציבור הרחב יגיב במאבקים מקומיים ללא כל יכולת לגבש חזית רחבה בתחום הסביבה והחברה. התוצאה תהיה שיפורים מועטים במצב הקיים ללא כל פריצת דרך בתחום הסביבתי. האדם הממוצע ימשיך להיות נרגן, אך היכולת לתרגם את חוסר שביעות הרצון לפעילות אפקטיבית המשנה באופן מהותי את פני הדברים תמשיך להיות נמוכה. הבעיות המרכזיות של ישראל בתחום הסביבה יהיו העדר מדיניות ארוכת טווח, היעדר משאבים כלכליים לשינוי מהותי בתחום הסביבה, העדר חדשנות עסקית בהיקף היכול להתמודד עם האיומים הסביבתיים, והעדר מוטיבציה חברתית לשינוי מהותי בתחום.

התוצאה המרחבית תהיה היווצרות עיר-מדינה שמוקדה במרכז הארץ תוך הגדלת הצפיפות, הגודש והזיהום. הבנייה תתפרס על פני המרחב באופן בלתי מרוסן תוך כדי פגיעה וקיטוע של מערכות אקולוגיות. בעקבות כך תגדל התלות באספקה חיצונית ותירשם פגיעה קשה בשירותי בקרה החיוניים לעמידות בפני תרחישים קיצוניים של שריפות ושיטפונות. הקיטוב המרחבי בין מרכז לשוליים יתעצם ויחריף הפער החברתי-כלכלי. כל אלה יזינו קונפליקטים חברתיים פנימיים אשר ייצרו רמת עמידות נמוכה בפני משברים סביבתיים וחברתיים, ויעמידו בספק את התמדת התסריט של עסקים כרגיל.

¹ בפרויקט זה נעשה שימוש במונח Business as usual לתסריט "עסקים כרגיל". ה-OECD משתמש במונח **Baseline scenario**.

² יתכן ואחת התוצאות של תהליך זה תהיה שינוי ההרכב הדמוגרפי של יישובים בדרום, הידרדרות חברתית ואף התגברות הפשיעה.

2. תסריט שוק מוסדר

בתסריט של שוק מוסדר היעד הכלכלי המרכזי הוא להפוך את ישראל למרכז כלכלי עולמי. בתסריט זה קיים הסדר מדיני בין ישראל לפלסטינים שיכול לנוע מהסדר ביניים ועד לפתרון קבע. בתנאים אלה יכולה הממשלה להקדיש את רוב מעייניה לקידום הצמיחה ולשיפור הסביבה. לשם כך הממשלה מתערבת בשוק על מנת לקדם את התחרותיות, מעלה את רמת החינוך ובעקבות זאת את רמת ההון האנושי ופועלת להיטיב את בריאות הציבור ואת איכות הסביבה.

באופן מעשי הממשלה ממתנת את הריכוזיות במשק על ידי פירוק פירמידות השליטה, ומספקת מוצרים ושירותים ציבוריים שהשוק כשל באספקתם ובכלל זה דיור בר השגה, חינוך ברמה גבוהה, רפואה יעילה ופיתוח סביבה בריאה לטובת כלל התושבים. מדיניות זו מיושמת על ידי מנגנון בירוקרטי-מוסדי הפועל מתוך ראייה כוללת ואינטגרטיבית תוך שילוב בין צמיחה וקיימות, אך אינו קשוב לנושא ההכללה החברתית. השכלול של השוק והגברת התחרותיות גורמות לשדרוג עסקים, ליזמות ולחדשנות. גוברת ההבנה כי הקפדה על תקנים סביבתיים ועל טכנולוגיות מתקדמות מגבירה את כושר התחרות של פירמות בזירה הבינלאומית. התחזקות מנגנוני הרגולציה המשכללים את השוק ומבטיחים איכות סביבה טובה יותר אינם מתרחבים לעבר החברה. הפערים החברתיים והכלכליים מתמידים וגובר הקיטוב בין מרכז לשוליים. התוצאה היא משק בעל עוצמה רבה, שאומנם מתחוללים בו שיפורים לסביבה אך החברה מפוצלת ומקוטבת.

מבחינה מרחבית, הבנייה תכוון לעבר מרכזים קיימים, ויוטלו הגבלות על ההתרחבות לשטחים פתוחים. אזורי הארץ השונים יחברו על ידי מערכת של כבישים ומסילות ברזל. הצפיפות במרכז הארץ גברה אך נמשכה מגמה של שמירה על השטחים הפתוחים בפריפריה. מבחינה חברתית-סביבתית יתעצם הפער בין מרכז לשוליים. באזורי המרכז יירשם פיתוח כלכלי וטיפול סביבתי ואילו אזורי השוליים יוותרו מאחור ויתמקדו בעיקר בבעיות הקיום. השורה התחתונה היא משק חזק וצומח, חברה מפוצלת ולכן יכולת עמידות בינונית בפני משברים סביבתיים וחברתיים.

3. תסריט שוק בלתי מוסדר

תסריט שוק בלתי מוסדר מתאר מצב המאופיין בקידום רעיונות ניאו-ליבראליים ללא רסן. לאור זאת ההסדרה של השוק מצטמצמת. הביטוי לכך הוא צמצום ההסדרה לשלושה תחומים בלבד:

1. תחרותיות מירבית;
2. אספקת מוצרים ושירותים ציבוריים רק כאשר השוק נכשל באספקתם, כמו חינוך, בריאות וסביבה;
3. הסדרה בעלת אופי חברתי-אידיאולוגי המיועדת לקבוצות ומקומות מוגדרים.

ההצדקה לצמצום ההסדרה היא הטענה כי ההון הוא המוביל ועל כן כל התערבות בדמות הגבלים ותקנות תביא לבריחת עסקים והון אל מחוץ למדינה.

בשל צמצום יכולת הפעולה של הממונה על ההגבלים העסקיים והפרטה מהירה של משאבים ונכסים מתעצמת הריכוזיות בעסקים הפיננסיים והריאליים, מתחזקות פירמידות שליטה והמשק מדשדש ללא יכולת המראה. העדר התחרותיות גורם להתייקרות מוצרים ושירותים ולפגיעה בסביבה. מספר מצומצם של בעלי הון משתלטים על משאבי הסביבה ובראשם: קרקע, גז טבעי, משאבי ים המלח, חופי הים התיכון והכנרת. השתלטות זו מאפשרת להם לייקר את אספקת המשאבים, להדיר מהם קבוצות שידם אינה משגת ולפגוע באיכות החיים של חלק נכבד מהאוכלוסייה. הריכוזיות במשק מאפשרת גם לייקר מוצרים ושירותים, לשלוט בתקשורת ולהדק את הקשרים בין הון לשלטון. המערכת הבירוקרטית-מוסדית בנויה מטלאים וחסרה כל יכולת לראייה מקיפה ומשלבת. עיקר העוצמה מרוכזת במשרד האוצר הממשיך להימנע מרגולציה בתחומי הכלכלה והחברה. האמונה הרווחת היא כי חברות ועסקים גדולים הם תנאי הכרחי להשתלבות בתהליכי הגלובליזציה. מערכות התכנון ומערכות הסביבה חלשות וסובלות מבעיות של תקצוב וכוח אדם.

בתחילת התהליך הצמיחה הכלכלית נמשכת אולם הפערים החברתיים הולכים וגדלים. במיוחד חמורה הפגיעה בצעירים ובמעמד הביניים. בניגוד לדורות הקודמים, הצעירים, לרבות אלה שרכשו השכלה ומקצוע, מתקשים לעמוד במחירי הדיור מרקיעי השחקים ומגלים מעורבות רבה בנעשה בתחום הסביבה. הממשלה נותרת אדישה, אינה פועלת להקלת המצוקה ומאפשרת לבעלי ההון להמשיך להתעשר תוך הפרטת הקרקעות של המדינה. בניגוד להבטחות, הפרטת הקרקע אינה פותרת את משבר הדיור ומעמיקה את הפגיעה בסביבה. בעקבות תהליכים אלה גוברת התסיסה החברתית והסביבתית וזו מופנית כלפי המשפחות השולטות במשק וכלפי השלטון הנתון לחיבוך. הצעירים יוצאים לרחובות תוך שהם יוצרים קואליציה רבת צבעים בין ירוקים (סביבתיים), אדומים (חברתיים), צעירים במרכז וצעירים

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

באזורי הפריפריה. המחאה הכלכלית, הסביבתית והמרחבית מבעירה את הארץ וחותרת לשינוי המבנה הכלכלי-פוליטי.³ על רקע זה עולים כוחות בפוליטיקה התובעים התערבות מוגברת של המדינה בכלכלה, פירוק פירמידות השליטה, אספקת דיור בהישג יד, הגנה על הסביבה, שירותי בריאות טובים יותר בפריפריה. אולם המחאה אינה מצליחה לחבר את קבוצות המוחים השונות וליצור אידיאולוגיה אלטרנטיבית לאידיאולוגיה הכלכלית השלטת. כישלון זה יחד עם האיומים הביטחוניים המתמשכים מאפשרים לממשלה לשמר את המצב הקיים.

התוצאות הן היווצרות עיר-מדינה תוך התרכזות גוברת במרכז הארץ. פער חברתי-כלכלי מחריף, גידול בזיהום של אוויר מים וקרקע, פגיעה קשה במערכות אקולוגיות לרבות מערכות אספקה, מערכות תומכות תרבות ומערכות בקרה, הקטנת כושר העמידות בפני סיכונים סביבתיים. התוצאה החברתית היא עימותים מתעצמים על רקע הפער והפגיעה בסביבה.

4. תסריט מדינה מפתחת

סדרה של אסונות סביבתיים ואיכות חיים ירודה של קבוצות אוכלוסייה שונות הולכו למסקנה כי רגולציה רכה המאפיינת את גישת המודרניזציה האקולוגית לא יהיה בכוחה להתמודד עם המשברים שנוצרו. שנים של טיפול קוסמטי בבעיות עומק ואכיפה מינימלית שחיפתה על מגמות הרסניות הותירו את צלקותיהן בנוף חברתי והסביבתי. הקרע החברתי העמיק וגרם למשבר אמון במשטר הקיים ובמנהיגות המובילה. האסונות הסביבתיים והבריאותיים שפקדו את המדינה פגעו במיוחד בשכבות החלשות והדבר הוביל לתסיסה חברתית ולגלי מתאה בכל רחבי הארץ. בעקבות גל המחאה, שכוון כלפי המערכת הכלכלית-פוליטית והאידיאולוגיה הניאו-ליברלית שביסודה, מפלגות חברתיות חברו למפלגות סביבתיות במטרה לשנות את המשטר. המשבר העמוק הבהיר כי קיימת סתירה בסיסית בין שלטון השוק, מבנים תאגידיים ורדיפה אחר רווח לבין חלוקה מחדש, צמצום פערים ושיפור איכות הסביבה אינה ניתנת ליישוב. על רקע זה התבקש שינוי מהותי של השיטה הקפיטליסטית הנהוגה והחלפתה בגישה אחרת שבמרכזה מדינה מפתחת הנוטלת אחריות לחיי תושביה בתחומים חברתיים וסביבתיים.

בתסריטי המדינה המפתחת האידיאולוגיה השלטת אינה ניאו-ליברלית. התסריט מתחולל בעקבות סדרה של משברים חברתיים ואסונות סביבתיים. בעקבות זאת מתהוות צורות חברתיות וקואליציות חדשות על רקע של חברה מקוטבת ונוף מלא הרס. התסריט הוא בעיקרו תסריט של שיקום. הוא מציב מודל אלטרנטיבי סוציאל-דמוקרטי-אקולוגי אל מול מודל הניאו-ליברלי הקיים, ומתאפיין במחויבות סביבתית וחברתית גבוהה.

³ יצוין כי המחאה החברתית בישראל פותחה כחלק מהתסריטים עוד קודם להתעוררותה בקיץ 2011

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

בתסריט זה הפערים החברתיים מעמיקים והחברה מגיעה אל סף התקוממות. הקבוצות הנפגעות הן לא רק קבוצות המיעוט (חרדים וערבים) אלא גם הקבוצות היהודיות במעמד הנמוך וחלק מבני המעמד הבינוני בקרב האוכלוסייה היהודית החילונית. במיוחד קשה המשבר באזורי השוליים בשל העדר הון אנושי היכול להתמודד עם האתגרים שמציב העולם הגלובלי. גם המשברים הסביבתיים נעשים תכופים יותר ומשפיעים על הבריאות והרווחה. על רקע זה מורכבת ממשלה שבה ממלאות תפקיד מרכזי המפלגות החברתיות והסביבתיות שהמצע והאידיאולוגיה שלהן שונו באופן מהותי על מנת להתמודד עם המשברים הסביבתיים ותוצאותיהם בתחום הבריאות. לממשלה זו הצטרפו מספר מפלגות ערביות וכן חלקים ממפלגת ש"ס שפרשו מסיעתם. הממשלה שהוקמה צידדה בהלאמה של החברות הגדולות שהופרטו, פעלה להעמקת הרגולציה והתחילה בעבודת שיקום בתחום החברתי והסביבתי. במרכז הפעילות של הממשלה היו הנושאים של חלוקה מחדש של המשאבים, שיקום חברתי, טיפול בקהילות מוחלשות וטיפול בבעיות סביבתיות.

השיקום והארגון מחדש מופקדים בידיה של המערכת הבירוקרטית-מוסדית. מערכת זו טרם פיתחה ראייה אינטגרטיבית ארוכת טווח בשל מאבקי כוח בצמרת. על מנת להתמודד עם הבעיה מוקם בממשלה גוף האמון על נושאים של בריאות, סביבה וחינוך. אולם בפועל נשמרו דפוסים מסורתיים המעניקים עוצמה גדולה יחסית למשרד האוצר. לפיכך הבירוקרטיה מתאפיינת בפעילויות מקוטעות שאינן מתחברות לראייה אינטגרטיבית כוללת. מערכת זו מצליחה במיוחד בתחומים הבאים:

- ייעול מערכת שימושי קרקע באמצעות הישענות על המלאי הקיים של דיור תוך מילוי חללים קיימים ועידוד שימושי קרקע מעורבים.
- ייעול מערכת התחבורה הציבורית תוך שיפור טכנולוגיות ההסעה, הגדלת ההנגשה והוזלת מחירים. מכיוון שמחיר הדלק גבוה גובר השימוש בתחבורה ציבורית ורמת המינוע יורדת. כל אלה מוליכים להפחתה בזיהום האוויר, המים והקרקע.
- מיסוי פרוגרסיבי, עידוד עסקים קואופרטיביים, ותמיכה בעסקים שעוסקים בשיקום ההון הטבעי והחברתי.
- היענות חלקית לבעיות הדיור החברתי. בתחילה הדיור החברתי מוקם דווקא ביישובים החזקים על מנת לרתק את החזקים ורק בהדרגה עובר לפריפריה.

הבעיה העיקרית היא בתחום הצמיחה. ההתארגנות הפוליטית והבירוקרטית החדשה גורמים לירידה בצמיחה הכלכלית בראשית התקופה. רק בעשור השלישי של המאה ה-21 מתחילה להירשם צמיחה מתונה. הצד החיובי של ההתערבות ניכר במיוחד בתחום הסביבתי והחברתי, למשל בשמירת שטחים פתוחים. ההתערבות של המדינה הביאה להגבלת ההתרחבות של השטח הבנוי במרכז הארץ. לראשונה מזה שנים רבות ננקטו אמצעים ממשליים לפיתוח אזורי

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

השוליים. במקביל צומצמה ההישענות על רכב פרטי וגדל השימוש בתחבורה ציבורית. אזורים שנפגעו בעבר בעקבות זיהום קרקע ואוויר שוקמו. הפער החברתי-כלכלי והקיטוב המרחבי קטנו והתסיסה החברתית פינתה את מקומה לדאגה כלכלית בדבר המשך הפיתוח והצמיחה של המשק. כל אלה סייעו בהתמודדות עם המשברים הסביבתיים שנוצרו, ותרמו ליצירת חברה בעלת כושר עמידות גבוה בפני משברים סביבתיים.

5. תסריט מדינת מבצר מוסדרת

בעקבות החלטת האו"ם על הקמת מדינה פלסטינית ולאור התפיסה שישראל היא הגורם המעכב את תהליך השלום חלה החמרה במצב הגיאופוליטי המלווה בחרם, הפסקת השקעות ועיצומים. אולם בניגוד לתסריט המבצר הלא-מוסדר הבידוד הביטחוני והמשבר המדיני מוליכים לאימוץ דגם חדש של התערבות ממשלתית השואב השראתו מהמודל הסינגפורי. דגם זה מושתת על מנהיגות חזקה וריכוזית, מריטוקרטיה טכנוקרטית וסולידריות חברתית. האליטה השלטת מקנה עדיפות לנושא הביטחוני, לחדשנות ולהשקעות בטכנולוגיה. לצורך כך מקדם הממשל חדשנות בענפי הייצור ומטפח השקעות טכנולוגיות, ומפתח מנגנוני הכלה והסדרה בתחום החברתי והסביבתי. לצורך כך נבנים מוסדות חזקים, מוקמים מנגנונים אפקטיביים למניעת קיטוב חברתי וננקטת רגולציה סביבתית טובה יותר. מכיוון שישראל יכולה להסתמך בעיקר על עצמה ניתן דגש מרכזי לשמירה ולניצול יעיל של המשאבים. הממשל מאמץ מדיניות של פיזור אוכלוסייה לפריפריה ושל שמירה על שטחים פתוחים משיקולים ביטחוניים. בתסריט זה נרשמת בתחילה ירידה משמעותית בצמיחה הכלכלית בשל בידודה של ישראל במערכת העולמית. אולם ההתארגנות המריטוקרטית המשכילה לגייס את הציבור לפתח את ההון האנושי ולהשתמש במשאבים מקומיים מצליחה להקטין את היקף הפגיעה, ובהמשך אף להביא לצמיחה מתונה.

בתחום הסביבתי נרשמת בתחילת הדרך פגיעה בסביבה. אולם בהמשך הופחתו ההטבות שניתנו בעבר לשימוש ברכב הפרטי, תומרץ השימוש בתחבורה ציבורית וגדלו ההשקעות בתשתית למערכת תחבורה ציבורית בין היתר באמצעות יצירת מקורות תעסוקה בתחום למובטלים צעירים. ההגנה על הסביבה זכתה לדחיפה רצינית בשל ההישענות על מקורות גז טבעי מקומי, השבת מים לנחלים בעקבות האצת תהליכי ההתפלה ובשל חדשנות טכנולוגית. הירידה בצמיחה הכלכלית גרמה לצריכה מופחתת של אנרגיה, מים ומוצרים על ידי האזרחים. כמו כן חלה הקפדה על שמירה על שטחים פתוחים בשל צרכים ביטחוניים.

6. תסריט מדינת מבצר בלתי מוסדרת

המנגנון העומד ביסוד תסריט זה הוא שילוב בין החמרה במצב הגיאופוליטי, המלווה בחרם, הפסקת השקעות ועיצומים, לבין המשך המדיניות הניאו-ליברלית והפעילות הכלכלית-פוליטית הממשיכה להתעלם מהמסרים הברורים המועברים אליה מרחבי העולם וממשיכה לצדד בפעילות של שוק חופשי. רק בהדרגה מתחוור כי ישראל הופכת למדינת 'פריה' (Pariah), וכי גם לשוק החופשי יש כללים משלו. עיצומים, ובכלל זה הגבלות על ייבוא וייצוא, והגבלת התנועה של בכירים במערכת הפוליטית, מבהירים לפוליטיקאים ולאנשי המשק והכלכלה עד כמה תמימה אמונתם בדבר התמדת הפעילות של השוק החופשי. ואכן בתוך המדינה נזקק השלטון לנקיטת אמצעי שיטור ואמצעים ביטחוניים רבים. בעקבות זאת מתעצמים מנגוני הצבא והמשטרה, ובמיוחד אלה העוסקים בדיכוי האלימות. במצב הדברים הקיים נדחקים נושאים חברתיים וכלכליים לשוליים. הביקושים צונחים. שוק ההון קורס. הצמיחה הכלכלית שאפיינה את ישראל בעבר באה לקיצה ובישראל נרשמים שיעורי צמיחה שליליים. פירמות מובילות בתחום של חידושים טכנולוגיים בוחרות לעזוב את הארץ, ואלה שנותרו מתמקדות בחדשנות בתחום הביטחוני. לצד כל אלה מתחולל משבר סביבתי חמור – רעידת אדמה עזה פוקדת את הארץ. ההזנחה הסביבתית המתמשכת ורעידת האדמה גורמים לפגיעה קשה בסביבה ולהתעצמות הסיכונים הסביבתיים. המנגנון הבירוקרטי-מוסדי אינו מצליח להיערך כראוי נוכח האתגרים הביטחוניים והמשבר הסביבתי, והממשלה מפגינה אוזלת יד בטיפול בבעיות המצטברות. על רקע זה פרצו מחאות חברתיות וסביבתיות שערערו את מוסדות השלטון. המחאה הקיפה צעירים יהודיים שמאסו במצב הקיים, חלקם אף בחר להגר לחו"ל. למחאה הצטרף הציבור הערבי שפתח באינתיפאדה שלישית. התמונה הכוללת העולה מתסריט זה היא של התערערות העמידות של החברה הישראלית לנוכח המשברים הכלכליים, החברתיים והסביבתיים הפוקדים אותה.

התפתחויות אלה הטביעו חותם עמוק על הסביבה בישראל. מצד אחד, גברה ההישענות על משאבים טבעיים מקומיים. מצד שני, נרשמו פגיעות קשות בסביבה. שאיבת מים על ידי ישראל מאקוויפר ההר המערבי תוך מניעה מהרשות הפלסטינית העמיקה את החיכוך הגיאופוליטי. העדיפות שניתנה לנושאים ביטחוניים הביאה להתעלמות משיקולים סביבתיים בפיתוח תכנון והקמת תשתיות. הדגש הועתק ממתן שירותים לייצור מוצרים. בעקבות זאת, נרשמה עלייה בצריכת אנרגיה, מים ומשאבים טבעיים. כמו כן, חלה עלייה בכמות הפסולת ובמספר האתרים הבלתי מוסדרים בעיקר של פסולת בניין. בערים החרף זיהום האוויר, במיוחד באזור מפרץ חיפה. ההתפשטות על שטחים פתוחים התרחבה מאוד, המפגעים והסיכונים הסביבתיים גדלו, במיוחד באזורים שבהם רוכזה פסולת רעילה. על אף הגידול בסיכונים לא הוקצו משאבים לטיפול בסיכונים סביבתיים.

1. תסריט פסיפס קהילתי

תסריט הפסיפס הקהילתי הוא תסריט מבוסס שוק, אולם השוק מתנהל על פי כללי משחק שונים מאלה של תסריטי האידיאולוגיה הניאו-ליברלית ועליונות השוק. סדר העדיפויות של המערכת הפוליטית מכוון למטרה משולשת: שגשוג כלכלי, הכללה חברתית וקיימות. האידיאולוגיה המנחה שמה את החברה במרכז ומדגישה את החשיבות של הכללה, קיימות וחלוקה שוויונית של העלויות והתועלות הסביבתיות. המנגנון הבירוקרטי-מוסדי פועל למימוש סדר עדיפויות זה על ידי מתן תמיכה מערכתית לזמות עסקית וכן לזמות בתחומי החינוך, התרבות והקהילה. התפיסה התכנונית המנחה היא תפיסה כוללת ומשלבת. היא פועלת באופן מערכתי מלמעלה, אך תומכת בתהליכים הצומחים מרמת השטח ומשלבת בינם לבין כללים הנקבעים מלמעלה. זוהי מערכת של שיח מתמיד חוצה גבולות בין המוסדי לחברתי, בין ראייה מלמעלה וראייה מלמטה. זוהי מערכת פתוחה של תכנון וקבלת החלטות המושתתת על ארגונים הפועלים ברמת השטח, עסקים חברתיים, רשתות של יזמות ומבנים ארגוניים וקהילתיים חדשים. באופן זה מתאפשרת זרימה מתמדת בין חלקי המערכת וקידום של חדשנות ויזמות. מבנה חברתי-כלכלי זה מקנה לחברה חוסן רב ומאפשר עמידות גבוהה עד בינונית בפני משברים סביבתיים.